

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“

в професионално направление 2.1. Филология (Българска литература – Нова българска литература),

открит с решение на ФС на Филологическия факултет при ЮЗУ „Неофит Рилски“

и обявен в ДВ № 42 от 12. 05. 2020

автор на рецензията: проф. дфн Милена Кирова, Софийски университет

Конкурсът е обявен за нуждите на Катедрата по литература при Филологическия факултет на ЮЗУ. На него се е явил само един кандидат – д-р Елена Азманова-Рударска, до този момент щатен преподавател към същата катедра на академичната длъжност „гл. асистент“.

Д-р Елена Азманова-Рударска е възпитаник на ЮЗУ във всички степени на своето професионално развитие: дипломира се е с висше образование по БФ през 1995, след това е била специализант и редовен докторант в периода 2001-2004 година. През 2006 г. ѝ е присъдена научната и образователна степен „доктор“ за дисертационен труд на тема „Повествователният образ на автора. Мемоарните творби на българската литература от Освобождението до края на Втората световна война““. От 2002 до 2008 г. е хоноруван асистент, от 2008 – асистент, а от февруари 2009 г. работи като главен асистент в Катедрата по литература. На тази академична длъжност тя е водила лекции и семинарни занятия в дисциплините Стара българска литература, Нова българска литература и Съвременна българска литература, Западноевропейска литература, Балкански литератури, Методика на обучението по литература, като и пет по-тясно специализирани дисциплини в областта на българската литература. Участвала е в три научни проекта към ЮЗУ (третият е в два последователни етапа), на един от тях е била ръководител, в другите – член на екипа. Научен ръководител на осем успешно защитили дипломанти. Д-р Азманова-Рударска е активен участник в национални и международни конференции – трийсет и пет за периода от 2006 до 2019 г., четири от тях са проведени в чужбина.

В обявения конкурс за придобиване на академичната длъжност „доцент“ Елена Азманова-Рударска участва с монографичен хабилитационен труд, публикуван през 2013 г., и с двайсет и две статии, всички те публикувани след придобиване на степента „доктор“ и с тематика извън обсега на докторантския труд. Документацията по конкурса е изрядно подготвена в пълно съответствие с проедурните изисквания за случая. Д-р Азманова-Рударска покрива изцяло нормативно зададените критерии за участие в този конкурс.

Започвам да коментирам научните качества на съчиненията, които участват в конкурса, с хабилитационния труд „Ритуалното слово в българската лирика след Освобождението“, публикуван в книга (Университетско издателство „Неофит Рилски, Благоевград) през 2013 година. Всеки, който го е прочел, неизменно ще отбележи неговия приносен характер в интересната, но малко разработена у нас тематична област на ритуалното слово и неговите употреби в литературния текст. (Един от малкото прецеденти е книгата на Елена Налбантова и Антония Велкова-Гайдарджиева „Посмъртното слово като феномен на българската култура“ от 2000 г.) Задачата, която си е поставила д-р Елена Азманова-Рударска (трудът е написан непосредствено след нейната докторска дисертация, той е само втората по значимост стъпка в развитието на един млад изследовател; това крие особености, които трябва да бъдат отчетени), е амбициозна: да се издири, типологизира, интерпретира огромен литературен материал, създаден за повече от столетие. Такава задача наистина може да си постави само един млад или пък един много опитен вече изследовател. Нейната трудност се увеличава с желанието да се проследи генезисът на ритуалното слово в непосилно пространните области на фолклора, древните словесно-сакрални практики и християнското богослужение. Разбира се, че това не може да се постигне, още по-малко в отделените за целта седем страници на Първа глава от Първа част, „Онтология на религиозните форми“. Подобен опит неизбежно води до смесване на специфичните характеристики, които притежава всяка от тези сфери на човешкото творчество, а ситуацията става неудържима в концептуален и терминологичен план, когато към тях се насложат и образци с литературен характер.

Самата авторка навярно усеща тежестта на задачата, която си е поставила, защото още с Втора глава на Първа част бяга встрани от „онтологическите“ проблеми и се заема да ограничи изследователското поле на труда си в жанрово отношение. Сред многобройните типове ритуално слово тя избира четири: *молитва, клетва, химн, марш*, и оттук нататък съсредоточава наблюденията си върху тях. Отново на младостта отдавам и склонността да се дефинират концептуално-терминологичните параметри на тези жанрове с помощта на речници и енциклопедии.

Истинският принос на книгата според мен започва с Втора глава – „Ритуалното слово в българската лирика след Освобождението“ (Има известен проблем в това, че нейното заглавие на практика съвпада със заглавието на целия труд.) В самото начало авторката уместно е направила опит да изтегли линия на оразличаване между особеностите на фолклорния и на литературния текст с ритуален характер (вторият тип е представен чрез „Моята молитва“ на Ботев. Веднага след това, на с. 47 обаче срещаме понятието „ритуална лирика“, а то според мен е концептуален оксиморон, защото лириката е литературен и само литературен жанр, докато ритуалното слово в неговия автентичен вид не е литература. Запитваки се какво може да бъде по-правилното определение за литературните текстове, които анализира авторката, стигам до възможности като „лирика с ритуални функции“. Маршът и химнът например в своя завършен вид не са лирика (може да имаме текст, употребен или дори предназначен да се превърне в едно от тях), маршът и химнът съществуват само като сдвояване на текст и музика с функционална цел. Стихотворението, наречено „Ляв марш“ на Маяковски например не е марш, а

стихотворение с маршов характер, както може да имаме стихотворение с молитвен характер и т.н. Този видразминаване между ритуален характер на някакъв лирически текст и ритуалното слово *per se* се различава много ясно в „ритуално“ заявените текстове на модернизма, където стихотворение, назовано „Молитва“, може да бъде смислоавариация на индивидуалистични идеи, полюсно противостоящи на християнския прототип.

Вървейки нататък през тази глава, трябва да отбележим редица от положителни качества, които е проявила авторката на този труд: стремеж към обхватна и разнопосочна ориентация в историческото наследство на българската поезия; продуктивно съзнание, че национална литература не означава сбор от произведения с каноничен характер; последователен интерес (видим още в нейния дисертационен труд) към периферията на литературното творчество във всяка епоха. Тъкмо тези черти на изследователския подход ще се развият и по-нататък в научната работа на д-р Азманова-Рударска; ще ги срещнем съзрели и отчетливо представени в нейните по-късно написани трудове.

От Втора глава нататък в книгата оживява присъствието на множество забравени или обичайно подценявани автори. Навлизането в широкия пласт на популярната литература също е достойнство на хабилитационния труд; то дори е тясно свързано с тематичната му специфика. Ритуалното слово според неговия религиозно-магически генезис винаги съдържа (повече или по-малко експлицитен) колективен перформативен аспект (той е част от неговите функции, от неговото предназначение). Този аспект възкръсва в литературните текстове за масово потребление – тези, които не бихме анализирали заради висотата на техните художествени достойнства. Така бихме могли да си обясним „баналността на думите и посредствеността на мелодията“ по фразата на Бенедикт Андерсън, обичайно характерни за популярните прояви на изкуството, създадено с ритуална цел, маршове или химни например. Според Б. Андерсън такива думи и такава мелодия са „без значение“, но те всъщност имат важно значение тъкмо заради тяхната баналност и посредственост. Колективният дух, както и колективното преживяване не могат да бъдат сложни. (Гюстав Льо Бон обяснява това още през 1995 г. в своето съчинение „Психология на тълпите“.) Именно „простотата“ ги прави възможни и заразителни за голяма група от хора; тя е тяхната сила.

Връщайки се назад към книгата, бих обърнала внимание на това как авторката разплита произхода на творби, които сме свикнали да възприемаме като даденост, например двата български химна „Шуми Марица“ и „Мила родино“. В работата се срещат множество такива етюди, които въвеждат историята на популярни произведения, и те са особено интересни със своя културологичен принос.

Трета глава, „Модерният стих и стойностите на Аза“, също е сред приносните части на хабилитационния труд. В нейното начало се вижда ясен опит да бъде дефинирана разликата между истинската молитва и „молитвословията (можем да кажем също парамолитвения дискурс) на модерността“. Втора част на тази глава се съсредоточава върху един продуктивен обект на изследване: тя прави паралел между поетическата и образно-визуалната специфика в творчеството на Сирак Скитник; проследяват се „своеобразният диалог между неговите творби“, „творческите рефлексии на един и същи

творец“ в неговото собствено стихотворение „Малитва“ и в илюстрациите, които прави към стихосбирката „Български балади“ на Теодор Траянов. Широкият тематичен диапазон е навярно причината за допускането на някои грешки и пропуски в литературноисторически план. Така например твърдението, че „към поезията Скитник не се връща повече след публикацията на поетическата си книга през 1910 година“ не отговаря на истината, защото поезия Сирак Скитник продължава да публикува, макар и в периодиката, поне още едно десетилетие; през 1919 г. го виждаме да участва с едно голямо стихотворение и в първия сборник „Жътва“. Очевиден е пропускът на Ст. Михайловски с неговото огромно поетическо творчество на религиозна тематика, включващо творби с молитвен характер.

В Трета част на Трета глава, „Ритуал и посвещение“, авторката търси началата на онези „религиозно-мистични кодове в българската литература“, които ще я доведат до пространната монография за Иван Грозев няколко години по-късно. С твърдението, че „религиозно-мистичното изрзяване на лирическият аз е свързано с неизменното описание на ритуално посвещение“, тя се спира в известни детайли върху единствената стихосбирка на Иван Грозев, „Видения и съзерцания“ от 1919 година. Интерес към религиозната мистика като слово и практика д-р Азманова-Рударска е засвидетелствала и по-рано, още три години преди да е публикувана книгата, докато е работела върху хабилитационния труд – през 2010 г.; виждаме го в статията „Иван Грозев. Скритата литература“.

Четвърта глава „Ритуалното слово и социалистическият реализъм“ е интересен принос към историята на българската литература от втората половина на 20 век. Авторката най-напред проследява историята на пролетарската лирика в България до 1944 година. Странен за мен е пропускът на един от най-важните и най-ранните текстове в това отношение – „Срутените кумири“ от 1897 г., а още повече – пропускът на най-значимия (поне до началото на 20-те години) и най-дълго писал автор на пролетарска поезия – Димитър Полянов.

Периодът 1944-1989 г. е разделен на четири подпериода, или „силови полета“ – термин, който си е останал без дефиниция на смисловата му употреба. Водена от задачата „да се разгледа поведението на ритуалното слово в лириката след 1944 година и да се очертае неговият ход през времето на т.нар. соцреализъм в поезията“, авторката се стреми да подреди и класифицира просторен диспозитив от паралитературен материал, създаден в повече или по-малко поетическа форма. Неговата специфика определя и нуждата да се подходи със средства на културологичния повече, откокоето на литературоведския анализ.

Разбираем интерес предизвиква последната, четвърта част на тази глава: „1989 и българската лирика: промяна или подмяна“. Струва ми се, че в този случа авторката е трябвало да концептуализира метафоричната употреба на понятието „1989“, тъй като в реално исторически план то означава време малко повече от един месец. Всички си спомняме шока на самия Генерален секретар на БКП по време на Ноемврийския пленум, който би могъл да се смята за начало на истинските промени. Ясно е, че в предходните десет месеца на 1989 година не бихме могли да говорим за лирика от радикално различен

вид, а още по-малко за лирика с някакви публично ритуални прояви, която да изразява бъдещата промяна.

В заключение на своите наблюдения върху достойнствата и приноса на хабилитационния труд бих открила няколко по-едри посоки:

1. Пионерски усилия да се развие едно тематично поле, рядко проблематизирано от българската литературна наука;
2. Интерес към пралитературни явления, също нетипичен за традициите на българската литературна история. Изведени са във фокус автори, текстове и процеси, които са останали скрити в гънките на нашата литературна история;
3. Уместни етюди, в които литературни текстове с ритуални функции са представени в тяхната неразривна връзка с други изкуства, най-вече с музиката (при химна и марша), с изобразителното изкуство, както е в случая с парамолитвените стихове, илюстрирани от С. Скитник;
4. Стремеж да се работи с голямо количество литературноисторически материал, за да се изведат тенденции и процеси, специфични за един или друг период. Огромният тематичен и темпорален обхват на работата е довел до значими пропуски в тази посока, но все пак тя си остава продуктивна в изследователското развитие на д-р Азманова-Рударска.

Освен с публикувания през 2013 г. хабилитационен труд, Ел. Азманова-Рударска участва в обявения конкурс за доцент с 22 статии, публикувани в различни научни издания след защитата и отвъд тематиката на нейния труд за придобиване на научната и образователна степен „доктор“. Ще изключа от наблюденията си тези статии, които повтарят тематиката на току-що обсъдената книга; така остават тринайсет статии, към които ще насоча вниманието си отгук нататък, опитвайки се да ги подредя в няколко тематични посоки.

1. Още от ранния етап на нейното развитие като литературен изследовател Ел. Азманова-Рударска проявява интерес към българския модернизъм от първата половина на 20 век. Този интерес най-напред е засвидетелстван в статията „Поетически визии на себеизразяването в българския модернизъм“ от 2007 година. Подборът на автори тук е доста пъстър: от Стоян Михайловски до Ив. Грозев, но въпреки това се очертават проблемни ядра, които ще присъстват и в по-късните работи. Пет години по-късно (2012) се появява задълбочена и приносна статия върху творчеството на Вл. Мусаков в исторически контекст – една от първите сред вълната на интерес към този полузабравен автор, надигнала се през второто десетилетие на новия век. Тази статия вече показва добра ориентация сред литературноисторическия материал от първите десетилетия на 20 век, внимание към документално-фактологичния контекст на литературните творби, усет към културологични проблеми. След още пет години е публикувана статията „Звезди и

мистика“ – в един хубав брой на сп. „Балканистичен форум“. Тя доказва способността на един вече изграден литературен изследовател да намери свое пространство в широката и дълбоко разорана нива на българското модернистично наследство: „звездната“ символика в творчеството на поетите модернисти от първите десетилетия на 20 век.

2. По-късно, но също така продуктивно се развива интересът на д-р Азманова-Рударска към проявите на религиозния мистицизъм в българската култура от първата половина на 20 век. Виждаме го широко разгърнат през 2013 г., след като хабилитационният труд е вече завършен и дори публикуван. Тогава се появяват две големи статии в тази област. Едната от тях е „Богомилското в литературата през първата половина на XX век“. Авторката проследява проявите на богомилската тематика най-напред до 1925 г.: посочени са седем пиеси, три сборника с разкази и един роман. Тогава се появяват „Богомилски легенди“ на Йордан Иванов и темата преживява разцвет в популярната литература. Много добре са посочени връзката и взаимната зависимост между популярната литература и официалната националистическа пропаганда на историята, осъществена с приноса на държавните институции. Интересен принос към същата тема е статията, която разглежда забравения роман в стихове „Владо Булатов“ на Ст. Чилингиров и „Морава звезда кървава“ на К. Петканов в съпоставителен план, а двете заедно – в контекста на идеи из теософията, масонството и дъновизма.

3. Интересът към религиозно-мистичните идеи в българската литература намира своето обобщение и най-задълбочената си интерпретация в конкретен историко-документален контекст чрез реализирането на голямата и приносна монография върху човека, писателя, мистика Иван Грозев. В процеса на работата си върху тази монография д-р Азманова-Рударска публикува серия от статии върху малко известен до този момент литературно-исторически материал. Тук са: „Ив. Грозев: голямото премълчаване. Литературни документи и тайни общества в биографията на писателя“ (2015), „Ив. Грозев и мистичните кодове на модернизма“ (2015), студията „Учения и увлечения: религиозно-мистични култове, творци и книжнина в България през първата половина на XX век“ (2016), която може да бъде наречена и кратка история на мистичните учения у нас. Освен с анализа на конкретни идеи, представени в творчеството на конкретни творци, тези изследвания са ценни с богатата панорама на духовните течения в българската култура от първата половина на 20 век. Изобщо във времето, в което пише своята монография върху Иван Грозев, Ел. Азманова-Рударска пристъпва в нов, по-висок и много продуктивен етап на своето развитие като литературен изследовател.

Има, разбира се, и статии, които не могат да бъдат присъединени към някой от трите очертани дотук тематични кръга. Сред тях непременно искам да посоча „Биографичните основания в творчеството на Златка Щерева“ от 2017 година. Тя е доказателство, че след завършването на своя трети монографичен труд д-р Азманова-Рударска има вече опита и творческия потенциал да открива неизследвани до този момент автори из историята на българската литература, а това е гаранция за нейните успехи като учен и в бъдеще време.

В края на своята рецензия искам да обобща наблюденията, направени до този момент.

- Ел. Азманова-Рударска е учен, който непрекъснато се развива, трупа опит и обогатява уменията си да прави задълбочен анализ на литературните явления и процеси.
- Задълбочава се нейният интерес към наследството на българската литература, при това в малко изследваното, но много продуктивно пространство извън канонично присъстващите автори и творби.
- Интересът към „периферията“, към гънките и сенчестите места в историята на българската литература ѝ дава възможност за принос и в културологичен аспект. От значение е също така нейният опит да анализира явления в интердисциплинарен план, да открива продуктивни връзки между различните видове изкуство. Това прави работата ѝ разпознаваема, със свой специфичен профил в съвременното българско литературно изследване.

Като имам предвид тези особености, както и всички достойнства на трудовете, представени на обявения конкурс, изразявам своето убеждение, че д-р Елена Азманова-Рударска заслужава да ѝ бъде присъдена академичната длъжност „доцент“.

13. 09. 2020

Милена Кирова

REVIEW

of a candidacy for the academic position of "Associate Professor" in 2.1. Professional field - Philology (Bulgarian Literature - New Bulgarian Literature), opened by a decision of the Faculty of Philology at SWU "Neofit Rilski" and announced in SG № 42 of 12. 05. 2020

author of the review: Prof. Milena Kirova, Sc D, Sofia University

The position was announced for the needs of the Department of Literature at the Faculty of Philology of SWU. Only one candidate appeared at it - Dr. Elena Azmanova-Rudarska, currently employed as a full-time lecturer at the same department, holding the academic position of Senior Lecturer. In this academic position she has conducted lectures and seminars in the main courses of five different disciplines, as well as in another five more specialized disciplines, all ten of them in the field of Bulgarian literature. She has participated in three research projects at SWU, and has been the scientific supervisor of eight successful graduates. She has participated in 35 national and international conferences for the period from 2006 to 2019.

Elena Azmanova-Rudarska puts forward her candidature for the announced position of Associate Professor with a monographic habilitation thesis published in 2013 and twenty-two articles, all of which were published after obtaining her PhD degree and with topics that differ from the scope of her doctoral work.

I comment first on the scientific qualities of the habilitation work "Ritual Speech in Bulgarian Poetry after the Liberation", published in a book in 2013. In conclusion, I summarize several directions of its scientific contribution:

1. Pioneering efforts to develop a thematic field, rarely problematized in Bulgarian literary science;

2. Interest in proto-literary phenomena, also atypical for the traditions of Bulgarian literary history. Authors, texts and processes that have remained hidden in the folds of our literary history are brought into focus;

3. Appropriate sketches in which literary texts with ritual functions are presented in their inseparable connection with other arts, especially with music (in anthems and marches), with fine arts, as it is in the case of S. Skitnik's illustrations;

4. Endeavour to work with a large amount of literary-historical material in order to bring out trends and processes specific to one or another period.

Besides the habilitation work published in 2013, Elena Azmanova-Rudarska is a candidate for the announced position of Associate Professor with another 22 articles published in various scientific journals after her defense of a doctoral degree. I outline my observations on them in three directions: interest in the history of Bulgarian literary modernism; interest in the manifestations of religious mysticism in Bulgarian culture from the first half of the 20th century; resurrection of the forgotten writer Ivan Grozev.

Rounding up all my observations, I come to the following summary:

- Elena Azmanova-Rudarska is a scientist who is constantly evolving, gaining experience and enriching her ability to accomplish an in-depth analysis of literary phenomena and processes.

- Her interest in the heritage of Bulgarian literature has deepened, most importantly - in the scarcely studied but very productive space outside the authors and works that are included in the literary canon.

- Her interest in the “periphery”, in the folds and shady places of Bulgarian literary history gives her the opportunity to contribute in a cultural aspect. Very important as well is her attempt to analyze phenomena in an interdisciplinary way, to find productive connections between different arts. This makes her work recognizable, with its own specific profile in contemporary Bulgarian literature.

Having in mind these characteristics, as well as all the merits of the works presented to the panel, I express my conviction that Dr. Elena Azmanova-Rudarska deserves to be awarded the academic position of Associate Professor.

13. 09. 2020

Milena Kirova